

Трудова діяльність людини як об'єкт дослідження марксизмом та фізичною економікою

В. ЄФРЕМОВ,

кандидат економічних наук

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

У статті розглядаються методологічні проблеми дослідження праці, як уособлення природного і соціального аспектів людської діяльності. Обґрунтовано, що абсолютизація однієї зі сторін праці викривлює уявлення про неї, про рівновагу між працею для задоволення особистих і суспільних потреб. Розкриті суттєві відмінності між фізичною і розумовою працею у їх впливі на суспільство.

В статье рассматриваются методологические проблемы изучения труда, как воплощения естественной и социальной сторон человеческой деятельности. Обосновано, что абсолютизация одной из сторон труда искажает представление о нем, о равновесии между трудом для удовлетворения личных и общественных потребностей. Раскрыты существенные отличия между физическим и умственным трудом в их влиянии на общество.

In this paper methodological problems of work that personifies natural and social sides of human activities are dealt with. While absolutising one of the sides of work the idea about it is distorted, the balance between personal work and the one for the benefit of society is broken. Revealing the essential differences between manual labour and brain work as to their influence upon society.

Ключові слова: праця, суспільна форма праці, зміст праці, праця як вимушена діяльність, праця як потреба, мотивація трудової діяльності.

Постановка проблеми. Україна, маючи намір завершити трансформацію суспільних відносин і перейти на сучасну ринкову модель господарювання, повинна змінити філософію праці, яка виступає визначальним природним джерелом існування людини. Важливе значення на цьому шляху має подолання стереотипів старого мислення стосовно мотивів трудової діяльності, які були сформовані під впливом марксизму і використовувалися на практиці у попередню історичну епоху. Розв'язання цієї проблеми має як теоретичне, так і практичне значення, бо дає можливість з'ясувати особливості рушійних сил розвитку нового способу виробництва. Стає очевидним, що більш дієвим засобом суспільного прогресу в нових історичних умовах виступає не примусова праця, а праця економічно і соціально стимульована. Особисте матеріальне збагачення слід розглядати не як передумову, а як наслідок підвищення професійного рівня робітника. Влада в Україні, поряд з накопиченням матеріальних благ, повинна більше дбати про накопичення духовного багатства нації, яке виступає невичерпним джерелом соціально-економічного розвитку. Зміна ціннісних орієнтирів праці в нових історичних умовах на користь інтелектуальної діяльності, активізуючи енергію творіння, сприятиме залучен-

ню громадян до активної діяльності в житті суспільства. Особлива увага повинна звертатись на забезпечення народного господарства професійними фахівцями, які мають високий кваліфікаційний, освітній і культурний рівень.

Мета статті. В статті ставиться завдання обґрунтувати доцільність застосування в науковій діяльності та для вирішення прикладних завдань нової філософії праці, що сприятиме подоланню старого уявлення про неї як рудимента попереднього способу виробництва. Запровадження нового підходу до праці має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки передбачає більш тісний зв'язок між результатом праці і доходом, що відповідає соціальній справедливості і повинно позитивно позначитись на мотивації трудової діяльності людей.

Виклад основного матеріалу. Серед всього різноманіття органічного світу, представленого на планеті Земля, людина займає в ньому особливе, привілейоване становище, завдяки тому, що вона наділена свідомістю, волею, потребами, інтересами та здатністю до трудової діяльності. Наукою встановлено, що людина має біосоціальну природу. Це означає, що вона, будучи невід'ємною частинкою безмежного космосу, живе і розвивається в суспільстві, вступаючи у стосунки як з природою, так і з іншими його членами.

Марксизм, який увібрав у себе положення класичної «політичної економії» і чий ідеї були реалізовані на практиці при побудові соціалізму в СРСР, розглядав людину винятково як виробника, основною формою діяльності якого виступала праця в сфері матеріального виробництва. К. Маркс в одній із своїх ранніх робіт проголошував: «Політична економія виходить із праці як дійсної душі виробництва»¹. Абсолютне вірне теоретичне положення, яке носило загальний характер і не мало класового забарвлення, було позитивно сприйнято фахівцями. Єдине, що насторожувало у цьому положенні, це те, що праця як складова виробництва розглядалась у відриві від інших сфер людської життєдіяльності. Зосереджуючи увагу на праці як основі виробництва, марксизм не міг пояснити мотивацію трудової діяльності як природного явища, яке притаманне тільки людині (при побудові соціалістичного суспільства формою прояву цього теоретичного положення було явище «трудового ентузіазму»).

Марксизм вважає важливою лише одну рису праці: хто є власником результатів праці. Якщо створені блага не належали виробнику, вважалося, що праця для нього виступає у вигляді зовнішнього чинника, що забезпечує існування, але внутрішньо не притаманна йому. Такий підхід використовувався марксизмом для обґрунтування існування примусової праці. Розгляд праці виробника як вимушеної необхідної діяльності дав підстави для ствердження, що вона є тільки «засобом для задоволення всяких інших потреб, але не потреби у праці»². Звідси висновок: щоб праця стала потребою, вона повинна бути вільною, що передбачало зміну форми власності із приватної на суспільну.

Замість того, щоб зробити робітника господарем власної долі і дати можливість розпоряджатися створеними благами, в соціалістичній країні відбулося ще більше відчуження його від результатів власної праці, які стали належати державі. Як засвідчила практика соціалістичного будівництва, становище робітника при зміні форм власності стало ще гіршим, бо йому тепер протистояв не окремий приватний господар, здатний запропонувати робоче місце, а економічна, політична, ідеологічна, правова і військова сила державного апарату, який зосередив у своїх руках усю владу в країні.

У подальшому марксизм змушений досліджувати такі сфери суспільного життя, як обмін, розподіл і споживання, які поряд із виробництвом розглядались ним як складові сфери суспільного відтворення, але відігравали в ньому другорядну, підпорядковану

роль. Марксизм пояснював майнову диференціацію між членами суспільства існуванням приватної власності³. Водночас, при наявності однакового соціального статусу робітників було незрозуміло, чому той, хто краще працює, не завжди має перевагу у споживанні? Виходило, що природна діяльність людини викривлялась, даючи можливість існувати одним за рахунок інших, що обумовлює неприродний і несправедливий суспільний устрій. Річ у тому, що, будучи членом суспільства і ведучи відособлений спосіб життя, людина змушена вступати у соціальні стосунки, складовою частиною яких є економічні відносини. Саме вони впливають на розподіл і перерозподіл створених благ в суспільстві, породжуючи соціальну нерівність.

Вважалося, що діяльність людини в умовах ринку обумовлена винятково вигодою, яку вона здатна отримати завдяки діючим економічним відносинам. Однією із важливих абстракцій марксизму стає модель людини, яка уособлює загальні риси людської цивілізації. Це була абстракція, в якій відображалась лише соціальна складова людської природи. Звідси поширення погляду на людину як на «сукупність усіх суспільних відносин»⁴.

Оскільки кожна людина розглядається як сукупність усіх суспільних відносин, то це стає підставою щоб проголосити усіх людей рівними один одному. Суспільна рівність людей як прояв соціальної справедливості не залежить від їх трудової діяльності й місця в структурі сукупної робочої сили. Вірне положення людини як громадянина переноситься марксизмом із політичної і соціальної сфери на економічну, що стає підставою для усунення ієрархічної будови суспільного устрою.

Як член людського товариства людина є подібною до інших. Спільні риси життєдіяльності в різних сферах суспільного життя обумовлюють різні типи економічної поведінки. Водночас, кожна людина є неповторною та унікальною, що знаходить відображення у біологічній складовій її природної суті. Конкретна людина як особистість відрізняється від свого суспільного ідеалу. Її природні задатки та здібності позначаються на результатах праці, стають причиною диференціації доходів та позначаються на споживанні. Природне і соціальне, яке закладене в людині, починає розглядатися представниками економічної науки як зміст і форма. Однак марксизм починає більше уваги приділяти формі, яка здатна як відповідати змісту, так і відриватись від нього (такий підхід відповідав психології пізнання людиною світу, оскільки вона, в першу

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 42, С. 97.

² Там само. – С. 90–91.

³ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 23, С. 597.

⁴ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 42, С. 265.

чергу, звертає увагу на форму). Загальне у вигляді економічних відносин як складова людської природи відособлюється від особливого біологічного і не пов'язується з ним. Ігнорування особливого на практиці обумовлює зрівнялівку в доходах, що розглядалось як досягнення вищої соціальної справедливості.

Абсолютизація однієї зі складових частин сутності людини призводить до розуміння праці або як природного, або як суто економічного явища. Розбіжності між тим, як потрібно тлумачити трудову діяльність людини, виникають не тільки серед представників різних політичних поглядів, а навіть в середині такої політичної сили, як марксизм. Так, засновник фізичної економії український вчений С. Подолинський, який був палким прихильником марксизму і намагався довести його перевагу у змісті трудовій діяльності, під працею «розуміє позитивні дії організму, що мають результатом збільшення заощаджувальної енергії»⁵. Навпаки, В. Ленін, який дотримувався ортодоксальних марксистських поглядів, акцентуючи увагу на формі праці, стверджував: «Політико-економічною категорією є не праця, а лише суспільна форма, суспільний устрій праці, або інакше: відношення між людьми з приводу їх участі у суспільній праці»⁶.

У сучасних умовах провідні економісти світу, які не розділяють погляди марксистів, надають пріоритет природній складовій праці. Вони це пояснюють тим, що відносини з приводу участі людей у праці стають цивілізованими та рівноправними, даючи можливість кожній зі сторін отримати вигоду. Намагання їх реформувати здатне порушити існуючий паритет. Так, відомий економіст Л. Мізес розглядає працю як засіб фізіологічних функцій та прояв людського життя⁷. В процесі праці людина, забезпечуючи своє існування, може як вступати, так і не вступати в економічні відносини (така ситуація можлива у натуральному господарстві, коли економічні відносини не є визначальним у житті людини). Принциповим положенням згаданої австрійської школи було те, що економічна діяльність людини підпорядкована тому, щоб мати кращі умови свого існування, витрачаючи при цьому якомога менше зусиль.

Не претендуючи на істину в останній інстанції, пропонуємо власний варіант визначення трудової діяльності. Праця – це фізіологічний процес, який використовується людиною для свого існування та розвитку в суспільстві. Розуміючи під працею трудову діяльність, яка нерозривно пов'язана із людиною,

можна стверджувати, що це є її найбільш суттєва ознака, завдяки якій вона стає «царем природи». Як вірно зауважив видатний російський економіст С. Булгаков: «Тільки той живе повним життям, хто здатний до праці і дійсно працює»⁸. Людина, яка в силу певних обставин не має можливості працювати, почуває себе неповноцінною та ущербною, оскільки існує за рахунок суспільства (звідси прагнення людей із фізичними вадами до трудової діяльності).

Життєдіяльність людини як живої істоти в умовах ринку пов'язується із витратами і отриманням доходів, які використовуються для задоволення потреб. Марксизм зосереджував увагу винятково на матеріальній стороні буття, що спрощувало існування людини як живої істоти. Насправді життя людини має духовну і матеріальну складову⁹. Це передбачає існування матеріальної і духовної праці, кожна з яких потребує виміру. Щоб його здійснити, потрібно звести матеріальну і духовну працю до єдиного знаменника. Однак знайти єдиний критерій виміру матеріальних і духовних благ марксизму не вдалося. Звідси ігнорування розумової діяльності як такої, яка не здатна створювати блага.

Марксизм і фізична економіка мають різні підходи у визначенні витрат і доходів. Так, фізична економіка розглядає людину як енергетичний об'єкт, який витрачає енергію і одночасно створює її. Беручи до уваги, що психічні і фізичні явища одного порядку можна визначити їх сукупну величину, яка повинна покриватись (фізична економіка виміряє матеріальні і духовні блага у енергетичних одиницях). Розвиток суспільства, з точки зору фізичної економіки, передбачає накопичення енергії, обсяг якої залежить від кваліфікації та розумової діяльності робітників.

Людина як енергетичний об'єкт витрачає енергію на життя і на свій розвиток. Виходячи з цього, потрібно енергетичні витрати людини розмежовувати на енергію існування і енергію розвитку. Ці витрати енергії взаємопов'язані. Щоб людина розвивалася, вона повинна дбати про своє існування. Витрати енергії як природного явища стають потребою для кожного, що знаходить відображення у «нормальній порції праці»¹⁰. Чим тривалішою є трудова діяльність людини, тим тривалішим є її життя.

Як свідчить практика, витрати енергії не є цілком людиною. Вони повинні принести їй користь, виступаючи у вигляді трудової діяльності (потрібно зауважити, що не всякі витрати енергії є праця). Як вірно підмітив К. Маркс, «праця складає природну умову

⁵ Подолинський С. А. Труд человека и его отношение к распределению энергии. – М., 2005, С. 24.

⁶ Ленин В. И. ПСС., 5 изд. т. 7, С. 45.

⁷ Мизес Л. Человеческая деятельность. – Л., 2003.

⁸ Булгаков С. Н. Философия хозяйства. – М., 1993, С. 22.

⁹ Туган-Барановский М. И. Теоретические основы марксизма. – М., 1905.

¹⁰ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 46, ч. II, С. 109.

людського існування»¹¹. Під час трудової діяльності людина витрачає енергію для створення благ. Оскільки енергетичні запаси кожної людини є сталою величиною, то час праці теж має свої межі, які здебільшого фіксуються трудовим законодавством країни. Виснаження життєвих сил під час праці може привести до непоправних наслідків. Процес праці, незважаючи на існування загальних стандартів, для кожного має обмеження у інтенсивності та продуктивності.

Для «підзарядки» свого організму людина повинна мати відпочинок, під час якого вона відновлює свої життєві сили. Причому людина відновлює той вид енергії, який був витрачений нею в процесі трудової діяльності. Організм людини здатний поповнювати енергію при фізичній праці з допомогою їжі, при розумовій праці, оволодіваючи новими знаннями та інформацією, при нервовій праці, перебуваючи у стані спокою.

Свій енергетичний потенціал людина має витрачати, приносячи користь як собі, так і суспільству. Фізична економіка розглядає людину, яка примножує свій енергетичний потенціал за рахунок власної діяльності і за рахунок обміну. Це дає їй можливість розвиватися. Виходить, що в суспільстві відбувається не тільки кругообіг речей, а і кругообіг енергії. Якщо людина свідомо обмежує свою трудову діяльність, скорочуючи витрати енергії, вона не зміцнює своє здоров'я, а, навпаки, наносить йому шкоду. Трудова діяльність повинна відповідати енергетичному потенціалу людини. Вона не повинна бути надмірною або занадто обмеженою. Життєвий досвід засвідчує, що при різкому скороченні трудових зусиль людина піддається ризикам (така ситуація трапляється з людиною при виході на пенсію або коли вона втрачає роботу). Водночас, і надмірна праця може мати для людини шкідливі наслідки.

Людина здатна витрачати різні види енергії залежно від видів трудової діяльності. Це стало підставою для поділу праці на фізичну та розумову. Звісно, такий поділ праці є умовним, пов'язаний із абсолютизацією витрат конкретного виду енергії. Адже, як вірно зазначив видатний філософ М. Бердяєв, не може бути чисто фізичною, або чисто розумовою праці¹².

У сучасних умовах представники «нової політичної економії» вважають визначальним чинником у житті суспільства політичний фактор, який підпорядковує собі усі сфери життєдіяльності людини. Це робить економічне життя і економічну науку заполітизованою. Водночас, прихильники фізичної економіки

доводять домінуюче значення енергетики. Так, український економіст М. Руденко, який поділяв марксистські погляди, зазначає, що головним є «енергетика суспільства, а не політичні аспекти суспільного життя»¹³. На наш погляд, відповідь на це питання не є однозначною. Частково праві як перші, так і другі.

Незважаючи на те, що К. Маркс бачив у праці лише її суспільну форму, він один з перших довів існування її двоїстої природи. Це дало йому змогу будувати власну теорію вартості, джерелом якої виступає абстрактна праця робітника у вигляді енергетичних витрат м'язів, нервів, мозку¹⁴. Причому різні енергетичні витрати людини розглядаються ним як тотожні (погляди представників фізичної економіки збігаються в цьому питанні з позицією К. Маркса). На переконання К. Маркса, абстрактна праця робітника має властивості суспільно однорідної одноякісної праці, бо притаманна кожному, і служить передумовою обміну, який виступає як форма суспільного зв'язку. Використовуючи поняття абстрактної праці, К. Маркс розв'язує проблему обміну між представниками фізичної і розумової праці.

Цілком слушно К. Маркс доводив, що в основі обміну між різними видами людської діяльності лежить природна складова праці – її енергетичні витрати. К. Маркс пише: «Ту ж саму кількість праці, яку він дає суспільству в одній формі, він отримує зворотно у іншій формі»¹⁵. Еквівалентність енергетичного обміну не дає вигоди жодній зі сторін. Суспільний устрій, який базується на обміні однакових енергетичних витратах, – це ідеальна модель справедливого суспільного устрою. Сучасне суспільство, в якому дієвим мотивом діяльності продовжує виступати вигода, далеке від досконалості. Потрібно зазначити, що вигода завжди виникає при нееквівалентному обміні.

Ставлячи рівність між витратами фізичної і розумової енергії, К. Маркс не міг передбачити, як це вплине на подальше дослідження, коли йому потрібно буде довести відмінність між складною (кваліфікованою) та простою (некваліфікованою) працею (це було найбільш слабе місце в його теоретичній концепції). Виходило, що складна праця представляє собою не більші витрати розумової енергії, а взагалі її більшу кількість. Це ввело в оману багатьох епігонів марксизму, серед яких виявились лідери європейських робітничих партій. Так, один із засновників російської соціал-демократичної партії О. Богданов стверджував, що складна праця уособлює в собі під-

¹¹ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 13, С. 26.

¹² Бердяев Н. А. Философия неравенства. – М., 1993.

¹³ Руденко М. Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії. - К., «Молодь», 1988, С. 82.

¹⁴ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 23, С. 99.

¹⁵ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 19, С. 18.

вищину витрату енергії¹⁶. До уваги не брався той факт, що підвищувати витрати енергії можна тільки за рахунок розумової діяльності, оскільки фізичні можливості людини завжди обмежені.

З точки зору фізичної економіки, при капіталізмі робітник не має умов для розвитку, бо енергію, яку він витрачає на виробництво благ, привласнює капіталіст. Щоб витрачена енергія збагачувала робітника, він повинен бути власником створених благ. Цілковито правильні висновки фізичної економіки марксизм викривив, бо проголосив пріоритетною матеріальну сторону буття, що передбачало накопичення винятково матеріальних благ.

Марксизм доводив, що оскільки робітник при капіталізмі відсторонений від процесу накопичення капіталу, що проявляється у накопиченні матеріальних благ, то він не має змоги розвиватися. До уваги не брався той факт, що робітник міг накопичувати знання, інформацію і практичний досвід, що засвідчувало зростання його кваліфікації і підвищення соціального статусу. Застосований марксизмом підхід доводив лише можливість індивідуального та класового матеріального збагачення, а духовне багатство людини, яке є складовою духовного багатства суспільства, ігнорувалося. Але духовно бідна людина не здатна стати будівником нових суспільних відносин. Виходило, що комунізм – це не кінцева мета розвитку людської цивілізації, а суспільство перехідне.

Якщо матеріальне збагачення засвідчувало споживацьке використання природних ресурсів і в цьому компоненті людина нічим не відрізняється від тварин, то її духовне збагачення дає можливість користуватись речами власної розумової діяльності. Примноження духовності при опануванні наукової і культурної скарбниці людства означає розвиток людини як особистості. Намагання змінити соціальний статус робітника в суспільстві або підвищити його матеріальний добробут не гарантують його розвитку, а лише створюють необхідні умови для цього.

Безумовно, більш важливе значення має накопичення розумової енергії та культурних цінностей, оскільки духовне багатство має переваги над матеріальним. Річ у тім, що духовне багатство, не будучи у приватній власності, стає спільним для користування, збагачуючи кожного, а матеріальним багатством користується лише його власник. На думку М. Бердяєва, соціалізм як новий суспільний устрій, в якому домінує матеріальна сторона буття, не має творчого начала, а значить і надійного джерела розвитку¹⁷.

Ідеальний суспільний устрій, до якого прагне людська цивілізація, повинен базуватися на духовно-

сті, яка стає енергією творіння. Відсутність духовності або її спустошення, виплескує на поверхню суспільного життя негативну енергетику, яка направлена винятково на руйнування. Величезне значення у збереженні і примноженні духовних цінностей відводиться державі, яка здатна відродити національну свідомість і створити умови для формування особистостей. Тільки як особистість людина починає займатися творчістю і бере активну участь у житті суспільства. Володіючи необхідними знаннями, людина стає господарем власної долі.

Енергія, яку витрачає людина в процесі праці, має різну природу. Один її вид витрачається тілом, а інший – за рахунок розумової діяльності. Але якщо фізичні можливості людини обмежені, то розумова діяльність таких обмежень не має. Особлива роль у формуванні духовної енергії людини належить науці¹⁸. Займаючись різноманітними видами діяльності, кожен створює певний вид енергії, примножуючи тим самим енергетичний потенціал суспільства. Чим вища кваліфікація робітника, тим більше він здатний створити енергії. Виходить, що суспільство повинно бути зацікавленим у зростанні кваліфікаційного, освітнього і культурного рівня робітників.

Основними показниками трудової діяльності людини виступають інтенсивність та продуктивність праці. Під інтенсивністю праці розуміють енергетичні витрати в одиницю робочого часу. Вимірюється інтенсивність праці кількістю вироблених благ при незмінній технічній та технологічній базі виробництва. Інтенсивною може бути як фізична, так і розумова праця. Незважаючи на встановлення певних соціальних стандартів трудової діяльності, кожна людина діє залежно від своїх можливостей.

Продуктивність праці оцінюється кількістю благ, вироблених в одиницю часу. Там, де дозволяє процес праці, вона виражається у натуральних показниках, а там, де це неможливо зробити – у грошах. Між цими показниками немає відповідності. Як засвідчує один з провідних російських економістів М. Кричевський, при зниженні фізичної продуктивності доходи можуть зростати, а при її підвищенні – падати¹⁹. Такий парадокс засвідчує, що природна складова праці вступає у протиріччя із її соціальною складовою. Підвищення продуктивності праці, яку марксизм розглядав як послідовну зростаючу тенденцію, пов'язану із розвитком продуктивних сил, насправді має місце тоді, коли робітник від цього отримує особисту вигоду.

Неоднозначним є погляд марксизму на продуктивну і непродуктивну працю. Критерієм, за яким здійснюється

¹⁶ Богданов А. А. Краткий курс экономической науки. – М., 1920. – С. 23.

¹⁷ Бердяев Н. А. Философия неравенства. – М., 1993.

¹⁸ Гальчинський А. Принципи неогенеза в контексті вчення В. Вернадського. // Економіка України, 2010, №5. – С. 18.

¹⁹ Кричевский Н. Сказка о потеряном времени. // «МК» в Украине, 2013, №22. – С. 10.

ся поділ, виступає вигода з точки зору всього суспільства, а задоволення індивідуальних потреб не приймається до уваги. Навпаки, фізична економіка доводить, що будь-яка праця, направлена на створення корисності окремою людиною, є продуктивною. Оскільки суспільство складається із людей, то, на наш погляд, їх діяльність, направлену на задоволення як власних, так і спільних потреб, слід вважати продуктивною.

Праця не тільки повинна забезпечувати існування людини, а і повинна сприяти її розвитку. Однак це відбувається не завжди. Монотонна, одноманітна праця цьому не сприяє. Збагачує людину різноманітна праця. Фахівці довели необхідність здійснити зміну праці протягом робочого дня. Зміна праці може розглядатися як «відпочинок, може діяти як відпочинок»²⁰. Але не будь-яка зміна праці може бути відпочинком. Якщо розглядати людину як гармонійну істоту, то зміна виду трудової діяльності дійсно буде відпочинком для неї, коли вона переходить від фізичної до виконання розумової роботи або навпаки. У тому випадку, коли зміна праці здійснюється в межах фізичної або розумової діяльності, така зміна не є відпочинком.

Здійснюючи ретельний аналіз марксистської концепції праці з позиції її двоїстої природи, приходимо до висновку про хибність його фундаментальних положень, оскільки не має послідовності у дотриманні визначених методологічних принципів. Замість використання об'єктивних фактів та моністичного принципу дослідження, проголошених К. Марксом, він насправді вдається до застосування вибіркового форм, які б робили його висновки беззаперечними. Наприклад, у теорії експлуатації К. Маркс використовує ідею нееквівалентного енергетичного обміну між капіталістом і робітниками, допускаючи, що перші, займаючись розумовою діяльністю, нічого не створюють, а другі – виступають головною продуктивною силою виробництва (це суперечить власній теорії обміну, коли будь-які витрати енергії в одній формі обмінюються на аналогічні витрати у іншій формі). В теорії додаткової вартості використовується не енергетична, а грошова форма обміну між капіталістом і робітниками (капіталіст оплачує не весь робочий день робітника, а тільки його частину). Якщо б він дотримувався еквівалентного енергетичного обміну між капіталістом та найманим робітником, то ніякої додаткової вартості у вигляді створеної додаткової енергії не виявив би. Більше того, відповідно до другого закону термодинаміки, фізичний об'єкт не може мати коефіцієнт корисної дії понад 100%. У теорії накопичення капіталу увага звертається на несправедливому розподілі власності між класами, а не на втраті джерела розвитку суспільства, в основі якого повинна лежати розумова діяльність (акцентуючи увагу на частковому питанні, з поля

зору випадають проблеми загальні). В теорії про особливу історичну роль пролетаріату не враховується його духовні, моральні, культурні та організаторські здібності, які б підтвердили його право стати провідним класом суспільства (характер праці визначає статус класу у соціальній структурі, а не політичний чинник).

Україна, формуючи інноваційну модель суспільного розвитку і ставлячи завдання увійти до провідних країн світу, повинна розбудовувати принципово нові трудові відносини, які враховували б світову теоретичну спадщину і світовий практичний досвід. Відстоюючи інтереси людини праці, яка виконує важливу соціальну і економічну функцію, необхідно внести зміни у систему цінностей трудової діяльності. Насамперед, перевага повинна надаватись розумовій кваліфікованій праці, яка підтверджує свій професійний рівень відповідними здобутками і стає пріоритетною при проведенні відповідальної соціальної політики. Реформування трудових відносин в Україні підвищить значення робітника як особистості, змінить відношення до праці і активізує його участь у розбудові всіх сторін суспільного життя.

Висновки. Незважаючи на те, що стаття присвячена з'ясуванню теоретичних проблем минулої історичної епохи, вона торкається актуальних питань сьогодення, без розв'язання яких Україна не здатна забезпечити прискорений розвиток економіки і відігравати роль регіонального лідера у Східній Європі. У процесі проведеного аналізу були отримані результати, які мають перспективи подальших досліджень і практичного застосування.

1. Будь-яку працю, якщо вона відповідає діючому трудовому законодавству і не наносить шкоди іншим членам суспільства, потрібно розглядати як потребу, без якої людина не може обійтися, оскільки це забезпечує її життєдіяльність та розвиток. Щоб праця залишалася найбільш престижною сферою діяльності людини, працюючі повинні мати суттєві переваги перед непрацюючими.

2. Серед всього різноманіття видів трудової діяльності найбільше цінуватись повинна наукова діяльність, яка направлена на примноження духовного багатства країни і без якої неможливий сталий соціально-економічний розвиток. Зміна статусу наукової діяльності забезпечить приток у науку нових талантів, що значно активізує вітчизняну наукову думку.

3. Для посилення мотивації трудової діяльності необхідно не тільки в межах професій, а й у межах відповідної кваліфікації більш широко використовувати диференціацію у доходах, в основу якої покласти не соціальні і політичні чинники, а винятково природні здібності робітників, завдяки яким існують відмінності у результатах праці.

²⁰ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 47, С. 399.